

Overzicht

cultuurhistorische onderzoeken 2010

door Henk van der Werf

Ook in 2010 is er weer een aantal cultuurhistorische en bouwhistorische onderzoeken afgerond. Een viertal rapporten wordt in dit artikel besproken.

- *Cultuurhistorische Verkenning, Bovenhaven en omgeving Kampen.*
Beek & Kooiman Cultuurhistorie, Amsterdam juni 2010.

In de omgeving van de Bovenhaven zijn meerdere ruimtelijke ontwikkelingen te verwachten: rond het terrein aan de Boven Havenstraat, rond de haven zelf en rond de beide scholen. In dit rapport is gekozen voor een benadering die kan leiden tot een kwaliteitsimpuls, waarbij de historische onderlegger als inspiratiebron kan dienen voor de nieuwe inrichting van het gebied en de waardevolle historische bebouwing als structuur daaraan een bijdrage kan leveren. De entree tot de binnenstad leidt langs bijzondere punten, maar ontbeert ruimtelijke samenhang. Bovendien vermindert de beeldkwaliteit door storende elementen. In het onderzochte gebied kunnen vijf, op zichzelf ruimtelijk samenhangende, deelgebieden worden onderscheiden, elk met een eigen karakter. De geschiedenis van het gebied is vooral het verhaal van de negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse ontwikkeling van Kampen. In het studiegebied voeren zorg, onderwijs, groen, verkeer, recreatie, voedingsmiddelen- en zware industrie de boventoon. De sterk uiteenlopende functies leiden tot de volgende gebiedsindeling:

1. Boven Havenstraat	4. Scholen
2. Bovenhaven	5. Ziekenhuis
3. Industriële zone	6. IJsseldijk

Niet zozeer als afzonderlijk gebied, maar als structuur van groot belang is de IJsseldijk. Deze wordt dan ook afzonderlijk aan een analyse onderworpen. Binnen de ontwikkelingsgeschiedenis van Kampen zijn de zes deelgebieden te klein om afzonderlijk te behandelen, bovendien zou daardoor de historische

samenhang in de knel komen. In de opzet van deze cultuurhistorische verkenning is er dus voor gekozen de geschiedenis van de deelgebieden als een geheel te behandelen. Bij de inventarisatie en de analyse en waardering gaat Beek en Kooiman nader op de zwakke en de sterke punten in, voor zover dit vanuit cultuurhistorisch oogpunt van belang is. Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt met een subsidie van het Stimuleringsfonds voor Architectuur.

- *Bouwhistorische opname Oudestraat 206 te Kampen. Vlaardingerbroek & Wevers, Utrecht juli 2010.*

Het pand Oudestraat 206 te Kampen huisvest thans de antiekhandel J.H. van Lagen. Vanwege het belang van het pand voor de stad Kampen heeft de Gemeente Kampen aan Vlaardingerbroek & Wevers gevraagd een bouwhistorische verkenning uit te voeren. Het onderzoek werd uitgevoerd in de maanden juni en juli 2010. Het veldwerk werd verricht door ir. Leo Wevers en ir. Ingrid Maaijwee op 16 juni, waarbij de speciale bouw- en interieuronderdelen fotografisch gedocumenteerd werden. Het archiefonderzoek beperkte zich tot het bouwtekeningenarchief van het Gemeentearchief Kampen. De bouwgeschiedenis is daarom grotendeels gebaseerd op het veldwerk en enig beperkt literatuuronderzoek.

Bouwgeschiedenis

Het pand Oudestraat 206 is vooral bekend vanwege het bijzonder gave winkelinterieur uit circa 1860. In veel mindere mate is bekend dat het pand nog delen van een zandstenen laat-gotische gevel herbergt, vergelijkbaar met die van het Gotische Huis te Kampen. Qua bouwmassa gaat de oorsprong van het huidige gebouw terug tot in de 14de eeuw. Tijdens deze fase bestond het huidige pand vermoedelijk uit een houten huis tussen reeds versteende buurpanden. Een eeuw later werd het huis versteend met een omvang van tweederde van het huidige pand. De balklagen met enkele peerkraalconsole's zijn afkomstig uit deze fase. Het pand werd in het eerste kwart van de 16de eeuw richting het westen uitgebreid en voorzien van een zandstenen voor- en mogelijk ook achtergevel.

Rechterpagina: Overzicht van de binnenzijde van de voorgevel ter hoogte van de eerste verdieping. Oudestraat 206 behoort met zijn - grotendeels aan het zicht onttrokken - natuurstenen gevel tot de meer bijzondere laat 15de- en vroeg 16de-eeuwse huizen van Kampen, die door rijkere Kampenaren gebouwd werden. Het meest bekende voorbeeld daarvan is het Gotische Huis, Oudestraat 158 dat uit omstreeks 1500 dateert. Foto: Gemeente Kampen.

Vloer met eiken moer- en kinderbalken. Onder de balk ligt een console met dubbele peerkraal. Eerste kwart 16de eeuw. Foto: Gemeente Kampen.

Interieur van de voormalige kruidenierswinkel. Foto: Gemeente Kampen.

De voorgevel is nog grotendeels behouden op de eerste verdieping, net als de consoles met dubbele peerkraal.

In het eerste kwart van de 17de eeuw werd een tussenvloer op de eerste verdieping ingebracht om meer opslagcapaciteit te creëren. De representatieve (woon)functie van het huis werd minder belangrijk.

Vermoedelijk werden in het eerste kwart van de 19de eeuw de voor- en achtergevel wit gepleisterd en voorzien van de huidige indeling. Tevens werd de laat-middeleeuwse kap vervangen.

In het midden van de 19de eeuw werden de indeling en afwerking van het pand gemoderniseerd. Het interieur van de winkel en de pui in de voorgevel stammen grotendeels uit deze fase. In 1880 werden nog enkele kleine wijzigingen doorgevoerd in het interieur.

In het begin van de jaren tachtig van de voorgaande eeuw werd het pand gerestaureerd. Hierbij werden de indelingen van de eerste verdieping van het voorhuis en de gehele zolder gewijzigd. Tevens werden de sanitaire voorzieningen gemoderniseerd.

Kruidenierswinkel

De kruidenierswinkel werd rond 1860 gerealiseerd. In de periode 1889 tot 1908 was het pand in bezit van kruidenier Willem van Werven en zijn

broer, architect Hendrik Jan van Werven. Vanaf 1909 runde de weduwe Van Werven-Vos de winkel. De kruidenierswinkel heeft tot in de jaren vijftig van de 20ste eeuw bestaan en heeft nog steeds zijn oorspronkelijke winkelinterieur behouden. De laatste kruidenier was Willem van Werven, die het grote pand met zijn twee zusters bewoonde. In 1981 kwam het pand in handen van de heer J.H. van Lagen, een familielid van de familie Van Werven. De heer Van Lagen en zijn vrouw lieten het pand in de jaren 1982-1983 restaureren. Na de restauratie vestigde de heer Van Lagen een antiek- en klokkenzaak in het pand.

- *Voormalige Gemeentewerf, Beltweg 30.*
Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis, Ronald Stenvert en Chris Kolman, Utrecht november 2010.

Ten noordwesten van de binnenstad van Kampen, in de wijk Brunnepe, ligt aan de Beltweg de voormalige gemeentewerf van Kampen, die zijn oorsprong kent als terrein van de Gemeentereiniging.

Het team Ontwerp en Inrichting van de Eenheid Ruimtelijke Ontwikkeling van de Gemeente Kampen heeft aan Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) de opdracht verleend om een bouwhistorische opname met waardestelling van de monumentale substantie te maken van een viertal gebouwen: een eenlaags garagegebouw (2 delen), een eenlaags (kantine/administratie-)gebouw, een tweelaags gebouw met schuifdeuren en schoorsteen en een tweebeukig gebouw met opslagzolders.

Het rapport geeft een beschrijving in woord en beeld van de bestaande gebouwen op het voormalige terrein van de gemeentereiniging. De opname bestaat uit een korte bouwgeschiedenis van de gebouwen en plaatst deze in een breder cultuurhistorisch verband. Vervolgens worden de gebouwen en de toegepaste materialen en constructies nader beschouwd en geplaatst in de constructieve ontwikkeling van vergelijkbare gebouwen. Bij de uitwerking van deze opname zijn archiefgegevens gebruikt. De analyse resulteert in een interpretatie van de gevonden gegevens tot een waardestelling. De beschrijving en waardestelling van de zogeheten paardenstal is gedetailleerd uitgewerkt en ook vastgelegd in een waarderingstekening. De beschrijving en waardestelling van de overige gebouwen is uitgewerkt op hoofdlijnen (zonder waarderingstekening). Het in de noordwesthoek van het terrein gelegen en particulier bewoonde pand Loswalweg 9 is wel meegenomen in de beschrijving, maar niet in de waardestelling.

Stallen Beltweg. Foto: Gemeente Kampen.

Stalinterieur. Foto: Gemeente Kampen.

De verslaglegging in dit rapport berust op een bezoek aan het complex op 7 oktober 2010 en de daaruit volgende analyse. Het onderzoek ter plaatse bestond uit visuele waarnemingen van de zich in het zicht bevindende onderdelen. Het veldwerk is uitgevoerd door dr. ing. R. Stenvert en dr. ing. Chr. J. Kolman. De verslaglegging is van de hand van R. Stenvert. Het archief- en documentatieonderzoek werd gedaan door Chr. J. Kolman.

Samenvatting

De gemeentelijke mestplaats van Kampen werd in 1864 ingericht op een terrein naast de monding van de Brunneper haven in de IJssel. Daar kwam een nieuwe insteekhaven en bouwde men een knechtenwoning. In 1880 nam de gemeente Kampen de Gemeentereiniging over van particuliere mestvoerders. De oude knechtenwoning werd verbouwd tot stal en ernaast verrees een nieuwe knechtenwoning met directiekamer. Ten behoeve van het groeiende aantal paarden, nodig om de karren met tonnen (drekbakken) te vervoeren, ontwierp stadsarchitect W. Koch in 1882 een zelfstandig stalgebouw voor veertien paarden met tuigkamer en een aangrenzende wagenloods. In 1898 verrees aan de zuidzijde een stalaanbouw ten behoeve van vijf paarden. Dit eenlaagse gebouw werd in 1910 onder leiding van stadsarchitect A.J. Reijers verhoogd voor extra hooiberging. Rond 1915 offerde men de tuigkamer in het stalgebouw op ten behoeve van een verdere uitbreiding van het aantal paardenboxen en kwam er in de wagenloods een nieuwe tuigkamer. Vanaf 1920 volgde de omschakeling naar gemotoriseerd vervoer. Daarvoor verrees op het terrein in de jaren twintig een vierdubbele garage en ook de stalaanbouw kreeg aan de zuidwestzijde een wagendeur. Het centrum van activiteit verschoof daarmee naar het zuidelijke deel van het terrein. Na de Tweede Wereldoorlog verdween de paardentractie geheel en niet veel later ook het tonnensysteem. Het terrein kwam in gebruik bij de plantsoenen- en reinigingsdienst, waartoe in 1950 een langgerekt dienstgebouw (in twee elkaar kort opvolgende bouwfases) en in 1951 een montagewerkplaats met daarnaast een net iets oudere dubbele garage ontstonden. De tussenliggende cv-ruimte met schoorsteen en kolenhok kwam rond 1955 tot stand.

Kort voor 1966 werd de wagenloods gesloopt op de nieuwe tuigkamer na. Latere nieuwbouw en andere opstallen zijn sindsdien verdwenen. Wat resteert zijn een knechtenwoning met directiekamer (1864 en 1880), een stalgebouw (1882) met stalaanbouw (1898, verhoogd 1910), een vierdubbele garage (circa 1925), een dubbele garage (circa 1950), een montagewerkplaats met annexen (1951 en circa 1955) en een dienstgebouw (1950).

Het stalgebouw vertegenwoordigt het grootste monumentale belang, omdat deze niet alleen als zodanig is ontworpen, maar ook in het interieur nog een goed beeld geeft van een negentiende-eeuwse paardenstal. Afgezien van paardenstallen bij landhuizen en twee voorbeelden van paardenstallen ten behoeve van de paardentram, is een dergelijk stedelijk stalgebouw zeer bijzonder. Aan het gebouw is de groeiende behoefte aan stallingruimte voor paarden nog goed afleesbaar door de stalaanbouw en de annexatie van de oorspronkelijke tuigkamer. Na het verlaten van de paardenttractie werd de stalaanbouw tot garage omgebouwd, maar het stalgebouw zelf bleef dit lot opmerkelijk genoeg bespaard, waardoor het als een zeldzaam voorbeeld van een paardenstal ten behoeve van de stedelijke functie van de gemeentereiniging bewaard is gebleven.

- *H. van der Werf, Cultuurhistorische waardering rivierkazemat bij Seveningen, gemeente Kampen. Kampen juni 2010.*

De gemeente Kampen is in het bezit van een kazemat bij Seveningen. Stichting Menno van Coehoorn, die zich inzet voor het behoud van historische verdedigingswerken, verzocht in een brief van 14 mei 2009 om deze aan te wijzen als gemeentelijk monument.

In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog zijn langs de IJssel en de Maas kazematlinies aangelegd. De linies vormden een belangrijk onderdeel van de Strategische Beveiliging. De troepen langs deze linies moesten samen met bewakingseenheden, de luchtstrijdkrachten en de luchtdoelartillerie, een verrassingsaanval opvangen, zodat de hoofdmacht kon mobiliseren en de stellingen bezetten, waarna ons land echt weerbaar was. Er kwam een linie met circa 850 betonkazematten met mitrailleur, die een aaneengesloten vuurfront vormde. De kazematlinies aan de westoever van de IJssel en de Maas strekten zich uit van het IJsselmeer tot in Zuid Limburg. Belangrijk in deze linie waren de rivierkazematten, die waren geplaatst bij elke brug over de IJssel, de Maas, de Waal en de Nederrijn. Ze werden bewapend met een kanon en een mitrailleur en hadden een permanente bewaking door het Korps Politietroepen. Voor de verdediging van de IJsselbrug bij Kampen werden twee rivierkazematten gebouwd. Eén aan de stadzijde, een kazemat type A aan de De la Sablonierèkade van Kampen. Deze kazemat is samen met enkele Duitse schuilplaatsen op 30 oktober 1944 door de Duitsers opgeblazen. Aan de overzijde van de IJssel werd een kazemat gebouwd van het type B. Na de bouw van de kazemat werd deze gecamoufleerd door een hou-

Gecamoufleerde bunker, foto 1940-1942, bron: archief de heer Overwater.

Kazemat, foto 1985. Bron: archief A. Boven.

Kazemat, foto 2009, 50 jaar De Varfdeuze, Foto: Henk van der Werf, Gemeente Kampen.

ten betimmering. Hierachter werd een keet op palen gebouwd, met een loopbrug naar de toegang van de kazemat. Deze camouflage is niet meer aanwezig. Vijf van de oorspronkelijke elf rivierkazematten bij de overgangen van de IJssel, waaronder deze kazemat, zijn bewaard gebleven.

De opstelling van de kazemat is bijzonder omdat deze aan de oostzijde van de IJssel ligt, terwijl de verdedigingslinie aan de westzijde van de brug was gelegen. De kazemat heeft hierdoor een hoge monumentwaarde. Het rapport geeft naast de bovenstaande gebruiksgeschiedenis een beschrijving van de stedenbouwkundige situatie, het exterieur, het interieur en de waardestelling. Op grond van deze waardestelling is de kazemat aangewezen als gemeentelijk monument.